

Megszámlálhatatlan tele korszó

Kányádi Sándor *Fától fáig* című kötete* tizenöt év verseit foglalja magában. Az e versek által bennem kiváltott megindultság, nyugtalanság érzésének egyáltalán nem biztos talaján állva próbálok hozzájárulni néhány gondolattal a Kányádi-kép kialakításához.

Ez a gyűjteményes verseskötet számomra elsősorban ezt a megfogalmazást sugallja: a néptanítói, „megváltói“ lendület, amely olyan látványosan kiragadja a tömegből a költőt, végül is légritka közegben foszlik szét, s amit megment a költőtől a tehetség, az emberi és művészi többlet, visszahozza magával, a gyors zuhanástól véresre horzsolts testtel, hogy eggyé váljék újra azokkal, akikből vétetett. A „születtem, elvegyültem és kiváltam“ s „újra elvegyültem“ ívét visszahajlítja a népszolgálat illyési ihletésű vonulatában. Ez a csodálatos zuhanás, a feloldódás álomszerű révülete Kányádi költői pályája vonulatának meghatározó, rendező elve. (Külső gesztusokban mások is magukénak vallják ezt a korszerű feloldódást, de a megtalált hely, a közös gondok boldogsága sok műből hiányzik: a szembefordulás és beleolvadás magatartás-párjából inkább csak a szembefordulás marad. A „pokolra kell annak menni“ annyira tudatos költői magatartás már némelyeknél, hogy a pokol lassan jelzőtáblákkal ésszerűen felszerelt turistahellyé változik.)

A kiválás mámorától az elkülönülés kétségbeeséséig ívelő szárnyalásból népéhez visszahullónak a sebeire közös gondok hegednek, és a sorsközösség tudatának új bőre nő. E lassú lábadozásnak és gyógyulásnak vetülete a kötet két utolsó része (*Függőleges lovak, Szentjánoskenyér*), míg az első kettő (*Harmat a csillagon, Kikapcsolódás*) a szabad, mámoros szárnyalásé.

Ezt az ívelést követi jelképeinek szerkezete is. Eleinte a képanyag ilyen fogalom párokat hordoz: szegénység — becsület, harc — dal, öregedés — elmúlás, szerelem — álom — emlék, tavasz — álmok — remény, csillagok — magány, magány — elmúlás, hogy aztán a kasza élén, a hovatarozás jelképén az egyedüllé válás tűzfénye virrasszon. Majd az eltört korszó, a lovak, az aivó városon átbaktató juhok, a vadkörtefa, a földön játszadozó gyerekekhez oly igen közelálló apró bogarak, a papsajt, a szinte már transzcendentálissá váló gyermekkori félelmek sajjása — a fák, a fű, az állatok, a bogarak mindmegannyi indíték a megtartó emlékezésre, a nosztalgiaikon túli érzésekkel, meglátásokkal telített emlékezésre. Az üres korszó, amit vízzel tölt meg a gyermek, s a tűző napon aratóknak odavisz — az enyhet adó, szomjat oltó, tudást vivő magatartásnak; a megszámlálhatatlan üres korszó pedig már nem a kényszerű köteletségnek, hanem a népszolgálatnak a jelképévé ma-

* Kányádi Sándor: *Fától fáig*. Második kiadás. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest. 1972.

gasztosul. Így telítődik mind jelentősebb s elsősorban a néppel egygyéváló költő meglátásaival visszatérő motívumainak mindegyike. Egyik állat-szimbóluma, a ló először a mozdulatlanság, a rettenet egyetlen hosszú kiáltása, míg később már az idő szekerét húzza, a haladást jelképezi, hogy még később elszabadulva eltűnjék a rengetegben, s végül a trappoló két szürke a bátorság és önbizalom hámbafogott erőivé válják.

Az említett központi rendezőelvet fedezhetjük fel ugyancsak, ha végigkövetjük verseiben a négy évszakot. Az elsőikben a tavasz a reménység igazolása, biztatás, míg az ős az árnyékok, az emlékek hordozója. Majd a tavasz égő avar füstjével kormosul. A faültetés, a gondoskodás őszi-keleti-kezű öregember képén át ível az évszakokon keresztül. A költő dél-főkötös barackfák virágzását félti, a túlbuzgó tavasz sürgetéseitől nekilendülő rügyfakadást, remegő szívvel figyeli az áldott májusi esőt, s kétségbeesik, ha beköszönt a fagy. Népesedik a tél, megjelennek a farkasok, aztán a hóvihar már örült fosztogatás. A nyári égen feltűnnek a fellegek, a viszonylagos a tökéletes helyébe lép. A tél után az ős is állat-képben éléd újra, gubancos gyapjas vén juh baktat a hegyről lefelé. S újra a tavasz, a városi. A remény csepegő ereszekben, olvadó jégcsapokon át remeg a házak között. A háború háromlábú és kétfejű húsvéti bárány szörnyetegének emlékezete. A téli nádas égett pernyét és kormot szór a hóra, de a fagy már szelídül. Felborzolt bundájú, ijeszt is meg dörzsölőzik is, a tél valahol ott maradt a fenyvesek között, becsapják előtte az ajtót. De a hajdani kutyaharapások emléke sajog kitörölhetetlenül. S a hazalátogatás, az árva tavaszi alkonyat üres udvarban, üres házban: nyelv nélküli harangok szomorúsága. Hogy megszülessék végül a legtisztább téli kép — a nyugalmas, nagy havasé. Szálerdőben repül a szán, hatalmas a csend, csak a faroló szán surrog, biztató szó nélkül vágat a két deres. Az évszázadokon örökdő fenség, az eláradó nyugalom és az állandó emberi készenlét, a mozgalmasság, az állandó tevékenység felfokozottsága megnyugtató egyensúlyba kerül, méltóságos egyszerűségben. Úgy érzem, a megtalált közösség, a közös sors-tudat kigyógyító boldogsága egyik verséből sem sugárzik ennyire biztatóan, ennyire a magatartatlanság örömeivel, biztonságával (*Jó szánút, jó fejsze*).

Ugyancsak érdemes végigkövetnünk a fák szerepét Kányádi verseiben. Az első két részben még fontos szerepet játszanak a költői képalkotásban. A költeményeknek szinte fele tartalmaz valamilyen utalást a fákra, van, amelyik egyenesen egy fa köré épített szimbólumon nyugszik. Aránylag ritka ebben az időben, hogy a fák csak hangulatfestő szerepet töltsenek be — többnyire a költői mondanivaló hordozói. Legtöbbször mint a költőt írásra készítő töprengések, fájdalmak vagy a hit fellobbanásainak szimbólumaiként jelennek meg. A harmadik és a negyedik részben ritkábban ír róluk, illetve használja fel a hozzájuk kötődő hangulatszféra — a versek túlnyomó többségéből hiányoznak a fák. Olykor egy-egy költő-elődre, társra való emlékezés kapcsán tűnnek fel, avagy átalakult szerepben (karó, bot, tűzifa) jelzik a költő hangulatát. Az első két részben gyakran szerepel a gyümölcsfa, barackfa, nyírfa mint a féltleniváló törekenység, gyöngédség, tisztaság jelképe; az akác, a fűz, amelyek első verseiben a szegénységre, a tisztességre utalnak, majd valamivel később hangulatfestő környezeti elemként az elmúlás, a tűnődés szorongásait idézik. Ebben az időben jelenik meg igen gyakran a nyírfa az elbizonytalanodás, egyedüllét, de ugyanakkor az összetartozás jelképeként is. Amíg a közösség biztonságában ringatózik a költő, mielőtt a szembeszegülés és beolvadás magatartás-párja belelopná magát a verseibe, addig fa-jelképei is csak a világnak való nekirugaszkodást siettetik. Jóval később kerül sor a fák sors-szelídítő, megbékéltető hatására. Az első részben egyelőre a három fűzfa térdig van

nyesve, a három fenyőn nem nő toboz, a nyárfa paranoiásan rezeg, a vadalmafára nem galamb száll, hanem varjú, vagy csak egy bot akad rája, a mogyorófa riadt és meddő, a nyírfa kérge vereslik, nem beszélve a tövisfáról, a máglya és korona jelképéről. Az egyetlen „megtartó“ famotívum az első részben: egy gerenda. Csak egyetlen versben jelenik meg úgy két nyárfa („Vagyunk ketten két szép nyárfa“), mint az összetartozás szimbóluma. Vagy a második részből: „sajnálom nagyon a gyümölcsfákat“, a fenyő a holtak nyugalmával fekszik, a nyír és som semmiség stb. Így csak a mindent lebírni kész, mindent magának érző ifjúság pazarolhat, egy természetközeli eltöltött ifjúság, amely riadtságának, megdöbbenéseinek színes pántlikáit aggatja az általa oly jól ismert fák ágaira. De közeleg az idő, amikor szükség lesz minden kis természet-motívumra, hogy a megmaradás, a bizonyosság, a hit támasztékáivá váljanak. A fa-motívum első gyökeres hangulatváltása a meghalt édesanya emlékével jelentkezik; a költő már tudatosan használja a természeti jelképek sors-tragikum hordozó jellegét: „Máskor talán egy árnyék, / fű-, fa- vagy virág-játék, / az is rád hasonlíthat; / holtomiglan ismeretlen / siratok, ha siratlak.“ Vagy ugyanebben a hangulatkörben: „Csak egy árva vadkörte inetet még utánam / ebből a parttalanná vált világból.“ Nem csoda, ha egyszerre csak megjelennek ezek a sorok: „Tűnődő vén juharfa / tanítgat bölcsességre.“ A fák jelképi szerepváltása most már mind szembeötlőbb. Valamikor a kőkenyebokor a magányos virrasztást jelentette — az utóbbi két rész verseiben viszont már új költői elem a cserefa, két művész-elődre való emlékezés kapcsán, mint a szülőföld megtartó erejének szimbóluma. A vadkörtefa egyik korai versében a magányt érzékelte, az öröködést az alvók felett, az utolsó rész egyik versében az ifjúság győzniakarását sóvárgó visszaemlékezést sugallja.

Fától fáig című versében egy gyerekkori emlék, az elveszett lovakat kereső fiú félelmeinek kapcsán, ahogy a hatalmas éjjeli erdőben szinte elvész maga is, már a néphez, a közösséghez visszavágyó költő gyötrő, segítséget kérő panaszát írja meg: „Jól eljöttem Hol a tisztás / Innen még visszatálok / Morzsát hintek / gallyat török / nevemet a fába vésem / Szól a csengő most is hallom / folyton hallom hallom régen / Hallottam az anyaméhben.“ Ebben a versben érhetjük tetten a növényvilág-, a fa-motívum jelképváltó mozzanatát, éppen az átváltás pillanatában. A fák kettős szerepet kapnak. Egyrészt még ijesztő, félelmetes természet-bálványokként rögződnek belénk, de ugyanakkor megszelídített szerepben: útjelzőként is szolgálnak. A nyárfák félelme, bükkök biztonsága, a gyertyán himbáló ágai, a Kányádi-képvilág egész fa-motívuma ebben a mondhatni szinte a tudatalatti világába tartozó jelképben sűrűsödnek össze: „Nevemet a fába vésem“. A visszatalálás reménye, a bizonytalanság legyűrhetetlen izgalma, a hazavágyódás egyrészt, másrészt pedig az írástudó bizakodása: ha fennmarad az emlékezete, még ha nem is teljesen olyan formában, ahogy szeretne volna — ez a megmaradás lehetőségét jelenti, legyőzését az elmúlásnak. Így nemesedik aztán a gyötrelem költői szándékká: „Tovább tovább fától fáig / magad lopva / botladozva.“

A versek legjelentősebb szimbóluma, a fenyőfa, mind a négy részben előfordul. A fenyőfa-motívum utal a legmeggyőzőbben az írás elején kifejtett ragaszkodás—szembefordulás—beleolvadás ívére. Eleinte a szülőföld jelképe jelzi a helyet, ahol él a költő, és azt a határt, ameddig érhetően elhallatszik a hangja. Később a nagyság magányára és viszonylagosságára utal, hogy majd a felnőtt nosztalgiaját sugallja az elveszett gyerekkor terei után. Nagy versében, a *Jó szánút*, jó fejszében pedig, amint már jeleztük, a megtartó biztonságot, az évszázadok nyugalmas méltóságát, magabiztosságát, a megtalált hely örömét jelképezi.

E magyaros hatásokban írt versek kapcsán pár szót szólnánk Kányádi versei-

nek formáiról. A kötet első két részére a kötött ritmusú versek jellemzőek, melyeknek túlnyomó többsége nemzeti versidomokban íródott. A tiszta magyaros nyolcas (11 vers, szinte mind 1963 előttről), hetes (10 vers, leginkább 1963—65 között íródtak), hatos (4 vers, ebből 2 az első részben), ötös (2 vers, 1965 előttről), összesen mintegy negyedszáz vers — számszerűleg a legtöbbet teszi ki a kötött ritmusú versek közül. Gyakran keveri magyaros ritmusú sorait jambikus sorokkal, nyugtalan hullámozást adva mind súlyosabb költői képekkel telítődő versei sodrásának. (Így 17 magyaros nyolcasát keveri jambikus sorokkal, 8 hetesét és 6 hatosát, szintén leginkább az első két részben). Ugyanakkor a jambus-verset mesterien építi rá a hangsúlyos tagozódásra, méltó folytatójaként a nyugat-európai verselési formák meghonosítóinak költészetünkben. Jó példát szolgáltatnak erre jambusi kilencesei, melyeket túlnyomórészt 5/4 felezéssel magyaros kilencesekké alakít (11 vers, többnyire az első két részben). Az utolsó két részre a szabados, a jellemző. Szenvedélyes vallomásai már képtelenek kötött ritmusú vagy akár polimetricus formákba zsúfolódni. Nagysodrású szabadverseinek jellemzője, hogy egy-egy tragikus emberi sors megmásíthatatlanságán érzett fájdalmanak vagy megértő felindulásának alkotnak keretet. A *XC. zoltár*, *El-elcsukló ének*, *Kádár István siratása*, úgy érzem, egy-egy színpadi mű alapanyagát képezik. Művészeiről írt szabadversei (Bráncusi, Weöres, Szabó Lőrinc) költői fogantatású esszék. Ugyanakkor nem meglepő, hogy az utolsó rész versei között újra feltűnnek a magyaros ritmus-képletekben írottak.

Nem véletlenül fejtegettük az előbbieken a fa-motívum szerepét Kányádi költészetében. A növényvilág képei, a nap- és évszakok, s általában az ismétlődés, növekedés jelképei mind az életerők felpozícióját, az egyensúlybiztosítást, a személyiség kiteljesedését, az egyénnek a társadalomba, az univerzumba való bekapcsolódását igyekeznek sugallni. A költői magatartás ellentét-párjából a ragaszkodás, az összetartozás vállalását, s ennek boldogság- és biztonság-fedezetét közvetíti Kányádi költészete egy modern humanista, nyugtalan bölcs hevületével.

Vásárhelyi Géza

Tamási Áron Énekes madár című darabja kolozsvári színpadon